

Schuilplaats voor andere tijden

Van Georgi Gospodinov verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

De wetten van de melancholie

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Georgi Gospodinov

Schuilplaats voor andere tijden

Vertaald uit het Bulgaars door
Hellen Kooijman

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 5644 5

© 2020 Georgi Gospodinov

© 2022 Nederlandse vertaling Ambo|Anthos *uitgevers*,
Amsterdam en Hellen Kooijman

Oorspronkelijke titel *Vremeubezhiste*

Oorspronkelijke uitgever Janet 45

Omslagontwerp Roald Triebels

Omslagillustratie © O. Mahlstedt / plainpicture / ANP

De tekeningen uit het schrift van Gaustin zijn van de auteur

Overige illustraties binnenwerk Nedko Solakov

Foto auteur © Dafinka Stoilova

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

*Voor mijn moeder en vader,
die nog steeds aan het wieden zijn op de
eeuwige aardbevelden van de jeugd.*

*Alle echte personen in deze roman zijn verzonnen,
alleen degenen die verzonnen zijn, zijn echt.*

INHOUD

I Kliniek voor het verleden 15

II De beslissing 131

III Een land op zich 151

IV Referendum over het verleden 239

V Discrete monsters 277

Epiloog 329

Opmerkingen van de auteur 333

Tot nu toe heeft nog nooit iemand een gasmasker en schuilkelder tegen de tijd uitgevonden.

Gaustin, 'Schuilplaats voor andere tijden', 1939

*Maar hoe zit het met ons tijdsorgaan? Wil je me dat eens vertellen?*¹

Thomas Mann, *De Toverberg*

De mens is de enige tijdsmachine die we hebben.

Gaustin, 'Tegen utopieën', 2001

Where can we live but days?

Philip Larkin, 'Days'

1 Thomas Mann, *De Toverberg*, vertaald uit het Duits door Hans Driessen. Amsterdam, De Arbeiderspers, 2012

Oh, yesterday came suddenly...

Lennon/McCartney

... If the street were time and he – at the end of the street.

T.S. Eliot, 'The Boston Evening Transcript'

En dan dat eeuwige gisteren, en gisteren, en nog eens gisteren van ons...

Gaustin/Shakespeare

De roman komt als een spoedgeval, met blauw licht en sirenes.

Gaustin, 'Emergency Novel. Brief Theory and Practice'

*... Wat in het verre verleden gebeurde en toen verdween, brengt God
weer terug.*

Prediker 3:15

*Het verleden is op één punt wezenlijk anders dan het heden – het
stroomt nooit in één richting.*

Gaustin, 'Fysica van het verleden', 1905

*Ooit, toen ze nog klein was, tekende ze een dier dat absoluut niet te
herkennen was.*

Wat is dat, vroeg ik.

Soms is het een haai, soms een leeuw, soms een wolk, antwoordde ze.

En wat is het nu?

Een verstopplaats.

G.G., 'Beginnen en eindes'

I

KLINIEK VOOR HET VERLEDEN

En dus is het thema het geheugen. Het tempo: van andante naar andante moderato, sostenuto (ingetogen). Misschien is de sarabande, met zijn beheerste plechtigheid en beklemtoonde tweede tel, goed om mee te beginnen. Eerder Händel dan Bach. Strikte herhaling en tegelijkertijd een beweging naar voren. Ingetogen en plechtig, zoals het een begin betaamt. Daarna mag – en moet – alles uit elkaar vallen.

1.

Op een gegeven moment begon men uit te rekenen wanneer de tijd aanving, wanneer precies de Aarde werd geschapen. De Ierse bisschop Ussher, die leefde in het midden van de zeventiende eeuw, berekende niet enkel het daadwerkelijke jaar, maar ook nog de exacte datum: 22 oktober 4004 voor Christus. Dat viel op een zaterdag (hoe kan het ook anders). Sommigen zeggen dat Ussher ook het precieze uur aan wist te wijzen: zes uur in de middag. Een zaterdagmiddag, dat geloof ik meteen. Op welke andere tijd van de week zou een verveelde schepper een wereld creëren en gezelschap zoeken... Ussher wijdde zijn hele leven aan dit onderwerp, zijn essay telde 2000 pagina's in het Latijn, slechts een handjevol lezers zullen de moeite hebben genomen om het helemaal te lezen. Toch werd het buitengewoon populair, of misschien niet het essay zelf, maar de ontdekking die erin stond beschreven. Vanaf toen rolden de bijbels op het eiland van de pers met de datum en chronologie volgens Ussher. Deze theorie over de jonge aarde (en de jonge tijd, als je het mij vraagt) veroverde de christelijke wereld. Zeker, ook geleerden als Kepler en Sir Isaac Newton wezen voor het Godswonder concrete jaren aan die in de buurt kwamen van het jaar van Ussher. Maar eerlijk gezegd is het meest verbazingwekkende voor mij niet het jaar of het gegeven dat dit toch vrij recent is, maar de concrete dag.

22 oktober, in het jaar vierduizend en vier voor Christus, rond zes uur in de middag.

Ergens in of rond de maand december 1910 veranderde het menselijke karakter. Dat schreef Virginia Woolf. Een mens kan zich deze decembermaand in 1910 goed voorstellen: een maand als alle andere decembermaanden; grijs, koud en ruikend naar verse sneeuw. Maar iets had zich ontgrendeld, iets wat maar weinigen voelden aankomen.

Op 1 september 1939 vroeg in de ochtend kwam het einde van de menselijke tijd.

2.

Jaren later, toen een hoop van zijn herinneringen weg dreigden te vliegen als opgeschrokken duiven, kon hij zich nog steeds die ochtend voor de geest halen, die ochtend waarop hij doelloos door de straten van Wenen liep, en een zwerver met een snor à la Márquez op de stoep kranten stond te verkopen onder de vroege maartzon. Ineens stak er een windje op en een aantal kranten fladderde de lucht in. Hij probeerde te helpen, raapte er een paar van de grond en bracht ze terug naar de zwerver. Hou er maar eentje hoor, zei Márquez.

Gaustin, laten we hem zo noemen, hoewel hijzelf deze naam gebruikte als Hades' helm der onzichtbaarheid, pakte een krant en gaf de zwerver een geldbiljet, behoorlijk groot gezien de situatie. De zwerver draaide het biljet aarzelend rond in zijn hand en schudde toen zijn hoofd: Maar... ik heb geen wisselgeld. En dat klonk zo absurd op die vroege Weense ochtend dat ze beiden in lachen uitbarstten.

Gaustin voelde liefde en vrees voor daklozen, dat waren zijn woorden: liefde en vrees, en altijd in deze combinatie. Hij hield van hen en was tegelijkertijd bang voor hen op een manier waarop je houdt en bang bent van dat wat je ooit bent geweest of waarvan je verwacht dat je het op een dag zal worden. Hij wist dat hij vroeg of laat tot hun leger zou toetreden, om dit cliché maar eens te gebruiken. Eén moment stelde hij zich lange rijen daklozen voor, die over de Kärntner Straße en de Graben marcheerden. Ja, hij was aan hen verwant, hij was een van hen, hoewel toch een beetje anders. Een zwerver, maar dan in de tijd zeg maar. Vanwege een gelukkige samenloop van omstandigheden had hij genoeg centen verdiend om voorlopig te voorkomen dat een metafysische tegenslag zou omslaan in fysiek lijden.

Op dat moment oefende hij een van zijn beroepen uit; dat van psychiater-gerontoloog. Ik vermoed dat hij heimelijk de verhalen van zijn patiënten stal, om daar onderdak te vinden, even rustig in andermans plaats en verleden te verblijven. Het was anders in zijn hoofd zo'n wirwar van tijden, stemmen en plaatsen dat hij of zich onmiddellijk zou moeten overleveren aan zijn collega-psychiaters, of iets zou moeten doen waardoor zij genoodzaakt waren hem op te sluiten.

Gaustin nam de krant onder zijn arm, liep een stukje verder en ging op een bankje in het park zitten. Hij droeg een borsalino, een donkere regenjas, waaronder een poloshirt met een hoge opstaande kraag te zien was, oude leren schoenen en een leren tas in een aristocratisch vervagend rood. Hij leek op iemand die zojuist met de trein aangekomen was vanuit een andere tijd, hij kon doorgaan voor een discrete anarchist, een ouder wordende hippie of een predikant uit een obscure religieuze denominatie.

En zo zat hij dus daar op dat parkbankje en las de naam van de krant – *Augustin*, de daklozenkrant. Een deel van de krant werd

geschreven door dak- en thuislozen, een deel door professionele journalisten. En daar ergens op de voorlaatste pagina, onderaan in de linkerhoek, het meest onopvallende plekje van een krant, dat wisten alle krantenmakers, stond het berichtje. Zijn blik viel erop. Op zijn gezicht verscheen een dun glimlachje waarachter meer bitterheid dan vreugde schuilging. Hij zou opnieuw moeten verdwijnen.

3.

Een tijd geleden, toen mijnheer Alzheimer nog vooral in moppen genoemd werd, *welke diagnose heb je gekregen, mmm, het was iets met een achternaam van een man, maar welke precies dat ben ik vergeten*, verscheen er een bericht in een lokale krant, zo'n bericht dat door vijf mensen wordt gelezen van wie vier het na een seconde weer vergeten zijn.

Hier is het artikel, in het kort naverteld.

Een arts, een zekere dokter G. (hij werd alleen bij zijn laatste initiaal genoemd) van de Weense geriatrie kliniek in Wienerwald, een fan van de Beatles, heeft zijn spreekkamer ingericht in jarenzestigstijl. Hij vond een bakelieten platenspeler, hing posters van de band aan de muur, de beroemde cover van het album *Sergeant Pepper...* Op de vlooiemarkt kocht hij een kast en zette daar allerlei prullen uit de jaren zestig in – zeepjes, sigarettendoosjes, een hele serie miniatuurautootjes – kevers, roze Cadillac en Mustangs –, posters van films en acteurs. Volgens het artikel lag er een enorme stapel tijdschriften op zijn bureau, hijzelf zat erachter in een poloshirt onder een witte doktersjas. Natuurlijk was er geen foto bij geplaatst, het hele bericht bestond uit dertig regels, weggegomd onderaan in de linkerhoek van de

pagina. Het nieuws zat hem daarin dat deze arts zag dat patiënten met een geheugenstoornis steeds langer in zijn spreekkamer bleven hangen, ze begonnen meer te praten, met andere woorden, ze voelden zich er op hun gemak. Bovendien was het aantal vluchtelingen uit die anderszins toch zo prestigieuze kliniek fors afgenomen.

Het bericht had geen auteur, het was geschreven uit naam van de krant. Dit was mijn idee, ik had het al jaren in mijn hoofd, maar blijkbaar was iemand me voor geweest. (Ik moet toegeven dat mijn idee te maken had met een roman, niet met een kliniek, maar dat maakt verder niet uit.)

Bij gelegenheid kocht ik altijd een daklozenkrant, enerzijds omdat ik me persoonlijk verwant voelde met de mensen die hem volschreven, een lang verhaal uit een andere roman, maar ook vanwege dat onmiskenbare gevoel (een persoonlijk bijgevoel) dat juist op zo'n manier, via een stukje krant, dat wat gezegd moet worden bij jou belandt of onmiddellijk je aandacht trekt. En dit gevoel had mij nog nooit misleid.

In het bericht stond dat de kliniek zich bevond in het Weense bos, verder niets. Ik checkte de geriatrische centra in de buurt, minstens drie ervan bevonden zich daar. De kliniek die ik moest hebben, bleek natuurlijk de laatste te zijn. Ik stelde me voor als journalist, wat eigenlijk niet echt gelogen was, ik had een kaart van een tijdschrift waarmee ik gratis naar een museum kon, en soms schreef ik zelfs voor dat blad. In andere gevallen gebruikte ik overigens ook het verwante, maar onschadelijker en vluchtiger beroep van schrijver, waarmee je jezelf onmogelijk kunt legitimeren.

Afijn, het lukte mij om de directrice van de kliniek te spreken te krijgen, wat overigens tamelijk ingewikkeld was. Toen ze begreep waarvoor ik kwam, reageerde ze nogal kortaf. De persoon die u zoekt, werkt hier sinds gisteren niet meer. Waarom? Hij is

weggegaan met wederzijds goedvinden, antwoordde ze, zich begevend op de gladde hellingen van het bureaucratische taalgebruik. Is hij ontslagen? vroeg ik met oprechte verbazing. Ik zei u: met wederzijds goedvinden. Waarom wilt u dit weten? Ik las een week geleden wat interessants hierover in een krant... Nog terwijl ik de zin uitsprak, besepte ik dat ik een fout had gemaakt. Dat bericht over die vluchtpogingen uit de kliniek? We hebben een verzoek tot rectificatie gedaan. Ik begreep dat het geen enkele zin had om hier nog langer te blijven, ik begreep ook wat de reden was voor het ontslag met wederzijds goedvinden. En hoe heette de arts? vroeg ik haar terwijl ik me bij de deur nog even omdraaide, maar ze zat alweer aan de telefoon.

Ik verliet de kliniek niet onmiddellijk, ik vond de vleugel met de diverse spreekkamers en zag nog net hoe een arbeider het naambordje van de derde deur aan de rechterkant haalde. Natuurlijk, dat was zijn naam. Dat had ik al van begin af aan vermoed.

4.

Om op het spoor te komen van Gaustin, die net zo snel van het ene decennium in het andere sprong als wij op een vliegveld van vliegtuig wisselen, is een kans die je maar eens in de honderd jaar krijgt. Gaustin, die ik eerst zelf had verzonnen, en die ik later in levenden lijve ontmoette. Of misschien was het andersom, ik weet het niet meer. Mijn onzichtbare vriend, die zichtbaarder en realistischer was dan ikzelf. De Gaustin uit mijn jeugd. De Gaustin uit mijn wensdromen om iemand anders te zijn, ergens anders, om in een andere tijd te verblijven, in andere kamers te wonen. We hadden een gedeelde obsessie met het verleden. Het verschil tussen ons was klein maar fundamenteel. Ik bleef overal

een buitenstaander, hij voelde zich in alle tijden evenzeer thuis. Ik klopte op de deuren van verschillende jaren, maar hij was daar al, hij opende de deur voor mij, leidde me naar binnen en verdween.

Toen ik Gaustin voor de eerste keer opriep, was dat om een naam te zetten onder de drie zinnen die zomaar out of the blue bij me opkwamen, als uit een andere tijd. Ik worstelde er al maanden mee, maar kon er niets meer van maken dan dit...

De troubadour is door de vrouw bedacht

Ik herhaal het nog een keer

Zij heeft de Bedenker bedacht...

Op een nacht droomde ik van een naam die geschreven stond op de leren kaft van een boek – *Gaustin van Arles, dertiende eeuw*. Ik weet nog dat ik in mijn slaap zei: Dat is het. Later dook Gaustin zelf op, of eigenlijk iemand die op hem leek en die ik voor mezelf ook zo noemde.

Het was aan het begin van de jaren tachtig. Ik moet dat verhaal nog ergens hebben.

5.

GAUSTIN. KENNISMAKING

Dit is hoe ik hem het liefst aan jullie voorstel. Ik zag hem de eerste keer tijdens zo'n traditioneel literair seminar begin september, aan de Zwarte Zee. Op een avond zaten we met zijn allen in een van de restaurantjes aan het strand, we waren allemaal schrijvers in die plezierige leeftijd tussen de twintig en vijftwintig jaar oud, ongetrouwd en we hadden ons eerste boek nog

niet gepubliceerd. De ober kon met moeite onze bestellingen van glazen *rakija*, gemengde en *snezjanka*-salades bijhouden. Toen we even stil waren, liet een jongeman aan het einde van de lange tafel zich horen, het was hem duidelijk niet gelukt om wat te bestellen.

Een portie zure room alsjeblieft!

Hij sprak het uit met het zelfvertrouwen van iemand die eend met sinaasappel of blue curacao bestelde.

In de daaropvolgende stilte hoorde je enkel hoe het vanaf de zee komende avondbriesje een lege plastic fles ombliës.

Pardon? kon de ober nog net uitbrengen.

Een portie zure room, alstublieft, zei hij met dezelfde ingehouden waardigheid.

Ook wij waren verbijsterd, maar al snel hadden de gesprekken aan tafel weer hetzelfde geluidsniveau als daarvoor. Na een tijdje bedekten de borden en glazen het hele tafelkleed. Het laatste wat de ober bracht was een klein porseleinen kannetje met een goudkleurig randje. In het midden van het kannetje stond prachtig rechtop (vond ik althans) de bestelde zure room. Hij at er zo langzaam en zo weinig van dat hij er de hele avond over deed.

Dat was onze eerste kennismaking.

Meteen de volgende dag probeerde ik hem beter te leren kennen en in de dagen erna keerden we het seminar onze rug toe. We waren beiden geen praters en dus brachten we een fantastische tijd door met wandelingen en zwemmen in een gezamenlijk gedeeld zwijgen. Desondanks kwam ik erachter dat hij alleen woonde, dat zijn vader lang geleden overleden was, en dat zijn moeder een maand eerder voor de derde keer illegaal naar Amerika was gereisd – hij hoopte dat haar poging deze keer wel succesvol was.

Ik begreep ook dat hij soms verhalen schreef uit het einde van

de vorige eeuw, precies zo zei hij het, ik kon mijn nieuwsgierigheid nauwelijks bedwingen, ik deed echter alsof dit de gewoonste zaak van de wereld was. Hij was geobsedeerd door het verleden. Hij doorzocht oude, lege huizen, ruimte zolders en koffers op en verzamelde allerlei oude spullen. Van tijd tot tijd wist hij iets te verkopen aan een antiquair of aan een kennis, en zo hield hij zich staande. Gezien de bescheidenheid van zijn bestelling de avond ervoor was er overigens volgens mij weinig reden om te denken dat hij hier rijk van werd. Vandaar dat toen hij me tussen neus en lippen vertelde dat hij drie pakjes Tomasjan uit 1937 te koop had, afgestoft, extra kwaliteit, ik als verstokt roker meteen alle drie de pakjes wilde kopen. Echt waar? vroeg hij. Ja, ik heb er altijd van gedroomd om zo'n Tomasjan uit te proberen, zei ik, en hij rende meteen naar zijn vakantiehuisje om ze te halen. Met onvervalste voldoening keek hij vervolgens toe hoe ik een sigaret aanstak met een origineel Duits doosjes lucifers uit 1928 (een cadeautje van hem bij de sigaretten), hij vroeg hoe de geest van 1937 smaakte. Scherp, antwoordde ik. De sigaretten waren echt zwaar, zonder filter, en ze walmden flink. Dat komt zeker vanwege de bombardementen op Guernica datzelfde jaar, zei Gaustin kalm. Of misschien vanwege de Hindenburg, de grootste zeppelin ter wereld die op 6 mei explodeerde, op nog geen honderd meter boven de grond, direct voordat hij zou gaan landen, met zevenennegentig mensen aan boord. Alle radiopresentatoren huilden in de ether. Dit soort dingen blijven aan tabaksbladeren kleven...

Ik stikte bijna. Ik drukte de sigaret uit, maar zei niks. Hij sprak als een ooggetuige, die met veel moeite erin geslaagd was om dit ongeluk te boven te komen.

Ik besloot om van thema te veranderen, en voor de eerste keer deze dag vroeg ik hem naar zijn naam. Noem me maar Gaustin, zei hij, en hij glimlachte. Aangenaam, mijn naam is Ismael, zei ik, om het spel verder mee te spelen. Maar het leek als-